

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.98

В. М. Бараняк

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат хімічних наук, доцент
кафедри кримінального права і процесу

ПРИНЦИП НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© Бараняк В. М., 2016

Проведено порівняльний аналіз Закону України “Про судову експертизу” та проекту Закону України “Про судово-експертну діяльність” щодо забезпечення принципу незалежності судового експерта.

Ключові слова: судово-експертна діяльність, судовий експерт, незалежність судового експерта, відповідальність судового експерта.

В. М. Бараняк

ПРИНЦИП НЕЗАВИСИМОСТИ СУДЕБНОГО ЭКСПЕРТА: АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ В СФЕРЕ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье проведенный сравнительный анализ Закона Украины “О судебной экспертизе” и проекта Закона Украины “О судебно-экспертной деятельности” относительно обеспечения принципа независимости судебного эксперта.

Ключевые слова: судебно-экспертная деятельность, судебный эксперт, независимость судебного эксперта, ответственность судебного эксперта.

V. Baranyak

PRINCIPLE OF INDEPENDENCE OF JUDICIAL EXPERT: AN ANALYSIS OF LEGISLATION OF UKRAINE IS IN THE FIELD OF JUDICIAL EXAMINATION ACTIVITY

In the article the comparative analysis of Law of Ukraine “About judicial examination” and project of Law of Ukraine “About judicial examination activity” is conducted in relation to providing of principle of independence of judicial expert.

Key words: judicial examination activity, judicial expert, independence of judicial expert, responsibility of judicial expert.

Постановка проблеми. Питання незалежності експерта на цей час є досить актуальним, що пов'язано з динамічним розвитком системи судово-експертної діяльності в Україні. Об'єктивність

висновку експерта неможлива без дотримання принципу незалежності судового експерта. Проблеми виникають стосовно вдосконалення нормативно-правового забезпечення судово-експертної діяльності; утворення системи судово-експертних установ, незалежних від міністерств і відомств, на які покладено функції досудового розслідування; забезпечення принципів незалежності й об'єктивності судово-експертної діяльності та ін.

Аналіз досліджуваної проблеми. Дослідженням питання незалежності судового експерта займалися провідні науковці: Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, В. Г. Гончаренко, В. А. Журавель, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченко, Г. М. Надгорний, О. Р. Россинська, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, В. Ю. Шепітько, О. Р. Шляхов та ін.

Метою дослідження є проведення порівняльного аналізу Закону України “Про судову експертизу” і проекту Закону України “Про судово-експертну діяльність” щодо забезпечення принципу незалежності судового експерта.

Виклад основного матеріалу. Принцип незалежності судового експерта визначений у ст. 4 Закону України “Про судову експертизу” (“Незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються: заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи”) [1].

Незалежність експерта, його процесуальна самостійність, рівноправність зі слідчим є одним з принципів їхніх взаємодій. У структурі міністерств будь-якого рівня слідчі та експертні підрозділи не пов'язані відносинами підпорядкованості. У разі залучення експертів як спеціалістів під час проведення слідчих дій слідчий не може наказати експерту виконувати (чи не виконувати) певні дії або впливати на їхній результат. Також слідчий не може впливати на хід проведення та результати експертного дослідження. Серед повноважень начальників слідчих підрозділів також не передбачено виконання будь-яких дій, спрямованих на втручання в діяльність експертів. Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок про фактичну й нормативно-правову незалежність експертів від осіб, які здійснюють або контролюють проведення досудового розслідування. Тобто принцип незалежності судово-експертної діяльності, декларований ст. 3 Закону України “Про судову експертизу” щодо експертної діяльності дотримується. Організаційна підпорядкованість експертів слідчому під час проведення слідчих дій сприяє чіткішому та швидшому виконанню ними своїх обов'язків, а звідси й своєчасному та повному розкриттю й розслідуванню злочинів. У науково-практичному коментарі до Закону України “Про судову експертизу” В. Г. Гончаренко відзначив, що незалежність судового експерта “гарантується самим існуванням судово-експертних установ, які не входять до сфери управління міністерств і відомств, що спрямовують та забезпечують оперативно-розшукову діяльність і функції досудового розслідування” [2]. У разі недовіри до висновків експертизи, наданих експертом, який працює в установі, що належить до певного міністерства, сторони судового процесу (обвинувачення чи захист) мають право призначити повторну експертизу експертній установі іншого міністерства, що також є гарантією незалежності судового експерта та правильності його висновку. У цьому ж коментарі В. Г. Гончаренко зазначив, що за “такого тлумачення коментованого факту необхідні більш чіткі додаткові застереження, котрі б гарантували як формальну (процесуальну), так і фактичну незалежність судових експертів “силових” відомств”. Такі застереження існують і чітко прописані у відомчих наказах та інструкціях для експертної служби [3].

Але, незалежність судового експерта і поняття “незалежність” не тотожні. Експерт надає висновки по експертизі за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на його спеціальних знаннях і апробованих методиках дослідження. Він складає висновок експерта від свого імені та несе особисту відповідальність за його правдивість. За надання завідомо неправдивого висновку або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, а також за розголошення без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадить дізнання, даних досудового слідства, експерт несе відповідальність згідно з чинним законодавством. Тому незалежно до

якого міністерства чи відомства належить експертна установа, у якій працює експерт, він несе відповідальність за виконання експертизи перед законом і своєю совістю. На жаль, трапляються випадки, коли судові експерти отримують неправомірну вигоду за необхідний висновок, тобто отримують хабарі.

На відміну від Закону України “Про судову експертизу” принцип незалежності судового експерта у ст. 7 проекту Закону України “Про судово-експертну діяльність” визначений як “1. Судовий експерт є самостійним учасником процесу, втручання в проведення експертизи та будь-який вплив на нього забороняється” [4]. Уявляється необхідним розповсюдити його й на експертів, які не є учасниками процесу. Крім цього, у проекті закону не визначені поняття “втручання в проведення експертизи” та “будь-який вплив”. Зі змісту вищезгаданої статті не зрозуміло, чи є впливом на експерта доведені до його відома зауваження керівника експертної установи щодо виявлених недоліків виконання експертизи. Надана цією нормою можливість експертам ігнорувати зауваження науково-методичного характеру фактично призведе до зниження науково-методичного рівня виконання експертиз. Вбачається за доцільне викласти цю статтю у редакції ст. 7 закону РФ “О государственной судебно-экспертной деятельности в Российской Федерации” (“Независимость эксперта. При производстве судебной экспертизы эксперт независим, он не может находиться в какой-либо зависимости от органа или лица, назначивших судебную экспертизу, сторон и других лиц, заинтересованных в исходе дела. Эксперт дает заключение, основываясь на результатах проведенных исследований в соответствии со своими специальными знаниями.

Не допускается воздействие на эксперта со стороны судов, судей, органов дознания, лиц, производящих дознание, следователей и прокуроров, а также иных государственных органов, организаций, объединений и отдельных лиц в целях получения заключения в пользу кого-либо из участников процесса или в интересах других лиц.

Лица, виновные в оказании воздействия на эксперта, подлежат ответственности в соответствии с законодательством Российской Федерации”) [5].

Відсутність як у чинному законі, так і у проекті закону визначень понять “втручання” та “впливу”, а також не запровадження майже 23 роки норм, що передбачають кримінальну відповідальність за такі дії нівелює принцип незалежності експерта і дозволяє будь-кому втручатися у виконання судової експертизи і впливати на експерта.

Частина 2 ст. 7 проекту спрямована на забезпечення вільного обрання експертом способу проведення експертизи: “2. Судовий експерт дає висновок, ґрунтуючись на результатах проведених ним досліджень. При цьому він самостійний у виборі методів, засобів і способів дослідження, допустимість яких визначається законом”. Проект закону не роз’яснює, у чому має полягати відповідність методик вимогам закону.

Частиною 3 ст. 4 чинного закону і ст. 7 проекту закону передбачене положення про те, що незалежність судового експерта забезпечується також “існуванням установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, суду та виконавчого провадження”. Це положення не визначає норм, які б передбачали відповідальність посадових осіб відомств, у складі яких існують такі установи, за втручання чи перешкоджання діяльності експертів.

У ч. 1 закону та ч. 4 проекту закону незалежність судового експерта забезпечується процесуальним порядком призначення судового експерта. У цьому разі не зрозуміло, яким чином процесуальний порядок призначення експерта забезпечує його незалежність.

Процесуальний порядок передбачає, зокрема, застосування ст. 385 ККУ про кримінальну відповідальність експерта за відмову від надання висновку, що фактично заперечує принцип його незалежності.

Проте, визначене у проекті закону право керівника експертної установи доручати проведення судової експертизи судовому експерту або комісії судових експертів відсутнє у процесуальних документах, а тому не належить до процесуального порядку призначення судового експерта.

Положення ст. 4 закону та ст. 7 проекту, а саме, “Незалежність судового експерта забезпечується: створенням необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальним і соціальним забезпеченням” виглядає дивним з огляду на те, що матеріальне і соціальне забезпечення експерта залежить від ставлення до нього вищестоящих керівників.

Положення ч. 5 ст. 4 Закону України “Про судову експертизу” та ч. 3 ст. 9 проекту Закону України “Про судово-експертну діяльність” спрямовані на забезпечення незалежності експерта та правильності його висновку за рахунок:

- кримінальної відповідальності судового експерта за надання завідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов’язків;
- дисциплінарної відповідальності експерта за інші порушення вимог законодавства України про судову експертизу та/або методичних вимог під час проведення досліджень;
- можливістю призначення повторної судової експертизи;
- присутністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи.

Що стосується можливості призначення повторної судової експертизи, то ця можливість має алогічний характер, оскільки ніколи не впливала на попередження виникнення недоліків первинних експертиз, оскільки під час виконання експертизи експерт не передбачає і не сподівається на те, що після нього буде призначена і проведена повторна експертиза.

Присутність учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи є також сумнівним засобом забезпечення незалежності судового експерта та гарантування об’єктивності і повноти дослідження, оскільки вони не можуть втручатися у проведення експертизи, хоча б через незнання методик експертних досліджень. Ця норма також не має значення для запобігання підміні чи фальсифікації об’єктів експертизи, оскільки між часом їх вилучення та початком експертного дослідження вони знаходяться поза межами виконання судової експертизи.

Висновки. Отже, проведений порівняльний аналіз Закону України “Про судову експертизу” та проекту Закону України “Про судово-експертну діяльність” щодо забезпечення принципу незалежності судового експерта вказує на їхні спільні положення. Водночас, вбачається за необхідне конкретизувати норми вищезгаданих законодавчих актів та визначення понять, які стосуються питання незалежності судового експерта.

1. *Про судову експертизу” Закон України від 25 лютого 1994 р. із змінами від 9 вересня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232; 2003. – № 27. – Ст. 209. zakon.rada.gov.ua/go/4038-12.* 2. *Експертизу судовій практиці: наук.-практ. посіб. / За заг. ред. В. Г. Гончаренка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 400 с.* 3. *Інструкція про призначення та проведення судових експертиз” : Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 8 жовтня 1998 року.* 4. *Проект Закону України “Про судово-експертну діяльність” від 6 серпня. 2013 р. Режим доступу: http://old.minjust.gov.ua/43603_5.* 5. *Федеральный закон от 31 мая 2001 г. № 73-ФЗ “О государственной судебно-экспертной деятельности в Российской Федерации” (с изменениями и дополнениями). Режим доступу: <http://base.garant.ru/12123142/#ixzz4KsvxRE2R>*

REFERENCES

1. *Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 25 ljutogo 1994 r № 4038-XII iz zminamy vid 9 veresnja 2004 r. [About judicial examination: Law of Ukraine from 25.02.1994] Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. 1994. Vol. 28. P. 232.* 2. *Ekspertyzy u sudovij praktyci: nauk.-prakt. posib. Za zag. red. V. G. Goncharenka. [Examinations in judicial practice] 2-ge vyd., pererob. i dopov. Kiev. Jurinkom Inter Publ., 2010. 400 p.* 3. *Instrukcija pro pryznachennja ta provedennja sudovyh ekspertyz: Nakaz Ministerstva justycii' Ukrainy vid 8 zhovtnja 1998 roku № 53/5 [Instruction on the appointment and conduct forensic examinations: Order of the Ministry of Justice from 08.10.1998].* 4. *Pro sudovo-ekspertnu dijal'nist': Proekt Zakonu Ukrainy vid 6 serpnja. 2013 r. [About judicial examination activity: Project of Law of Ukraine from 06.08.2013].* 5. *O gosudarstvennoj sudebno-jekspertnoj dejatel'nosti v Rossijskoj Federacii (s izmenenijami i dopolnenijami): Federal'nyj zakon ot 31 maja 2001 g. № 73-FZ [On State judicialexamination activities in the Russian Federation: Federal Law from 31.05.2001]*